

Rafał Nagaj
Katedra Makroekonomii
Wydział Nauk Ekonomicznych i Zarządzania
Uniwersytet Szczeciński
wasik@wneiz.pl

PROCESY LIBERALIZACYJNE A KONDYCJA FINANSOWA PRZEDSIĘBIORSTW NA PRZYKŁADZIE SEKTORA ELEKTROENERGETYCZNEGO W POLSCE

Abstrakt

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie jak zmieniła się kondycja finansowa przedsiębiorstw elektroenergetycznych w Polsce w sytuacji postępujących procesów liberalizacyjnych. Od wieków mamy do czynienia z polemiką myślicieli uznających, iż najlepszym i jedynym regulatorem procesów gospodarczych jest rynek z tymi, którzy uważają, że „niewidzialna ręka rynku” jest zawodna i konieczny jest interwencjonizm państwowy. W praktyce mamy do czynienia z sektorami, gdzie państwo nie ingeruje w procesy ekonomiczne oraz takie, gdzie wpływ państwa na funkcjonowanie przedsiębiorstw jest bardzo duży. Elektroenergetyka jest tą częścią gospodarki, gdzie z uwagi na ekonomię skali oraz bezpieczeństwo energetyczne, przedsiębiorstwa były historycznie własnością publiczną. Ostatnie lata to powolne, aczkolwiek systematyczne, wdrażanie mechanizmów rynkowych w elektroenergetyce. Główną przesłanką przemawiającą za promocją konkurencyjności jest poprawa sytuacji finansowej przedsiębiorstw, obniżka cen energii elektrycznej sprzedawanej przez producentów i szybszy wzrost gospodarczy. Jak zmieniła się sytuacja finansowa przedsiębiorstw elektroenergetycznych w obliczu promocji konkurencyjności na rynku energii elektrycznej jest głównym celem niniejszego artykułu. W pracy wykorzystane zostaną metody indukcji i dedukcji, analizy jakościowej, wybrane miary statystyczne, głównie współczynniki udziału oraz porównania zmiennych i ich zmian w czasie.

Słowa kluczowe: rynek energii elektrycznej, kondycja finansowa, restrukturyzacja, sektor publiczny, sektor prywatny

Wprowadzenie

Teoria ekonomii informuje, że najbardziej efektywną strukturą rynku jest doskonała konkurencja, monopol zaś jest nieefektywny z powodu straty społecznej jaką ponoszą konsumenci w wyniku pogorszenia ich sytuacji. Wspomniana strata społeczna wynika z wyższych cen płaconych monopolistom w porównaniu z cenami wolnokonkurencyjnymi.

Elektroenergetyka jest tym sektorem gospodarki, gdzie trudno jest mówić o konkurencji z powodu wysokich kosztów stałych. Od lat przedsiębiorstwa działają tutaj w warunkach monopolu naturalnego bądź rynku niekonkurencyjnego podlegającego kontroli państwa. Ostatnie lata są okresem, w którym duży nacisk kładzie się na kreację konkurencji na rynku energii elektrycznej. W znacznym stopniu spowodowane jest to wejściem Polski do Unii Europejskiej, gdzie polityka energetyczna kładzie nacisk na procesy liberalizacyjne. Sektor elektroenergetyczny w Polsce składa się z czterech podsektorów: dystrybucji, obrotu, przesyłu i wytwarzania. Podsektor obrotu w praktyce nie funkcjonuje, gdyż hurtowy obrót energią

zdominowany jest przez Polskie Sieci Elektroenergetyczne S.A., zaś detaliczny obrót dokonują głównie zakłady energetyczne, będące monopolistami naturalnymi na terenie swojego działania. Spośród pozostałych podsektorów jedynie wytwarzanie energii elektrycznej jest tą częścią elektroenergetyki, gdzie mamy do czynienia z rzeczywistą konkurencją. Postępujące powoli procesy liberalizacyjne w sektorze nie pozostają bez wpływu na sytuację ekonomiczną przedsiębiorstw. Ten właśnie aspekt ekonomiczny, czyli jak w ciągu ostatnich pięciu lat zmieniła się kondycja finansowa przedsiębiorstw elektroenergetycznych w obliczu kreacji konkurencyjności w sektorze jest głównym celem pracy.

Na początku pracy zostanie zaprezentowana ogólna sytuacja w elektroenergetyce, głównie instytucje regulacyjne stymulujące przemiany i procesy liberalizacyjne na tutejszym rynku. W dalszej części zostanie ukazana ogólna sytuacja ekonomiczna w gospodarce polskiej w zależności od formy własności, po czym zostanie przeanalizowana sytuacja finansowa przedsiębiorstw elektroenergetycznych. Praca zostanie zakończona podsumowaniem, stanowiącym zbiór najważniejszych wniosków. Artykuł opierać się będzie na badaniach empirycznych, które dokonane są na podstawie danych ARE, GUS i list 500 i 2000 największych przedsiębiorstw w Polsce, opracowanych przez „Rzeczpospolitą”.

Instytucje regulujące kreujące konkurencyjność w sektorze elektroenergetycznym

Rynek energii elektrycznej podlega obecnie przemianom i wielu programom restrukturyzacyjnym. Podobnie jak w latach dziewięćdziesiątych inne sektory gospodarki, tak teraz w elektroenergetyce działania państwa nastawione są na zaistnienie i umocnienie mechanizmów rynkowych. Elektroenergetyka jest sektorem o szczególnym znaczeniu dla gospodarki polskiej, gdzie przez lata jedynym właścicielem przedsiębiorstw było państwo, z tego względu procesy te przebiegają powoli i uległy nasileniu dopiero w ciągu ostatnich siedmiu lat. Podstawowymi instytucjami państwowymi, które dokonują przemian na rynku energii elektrycznej są: Minister Skarbu Państwa i Minister Gospodarki. Dodatkowo ów sektor gospodarki podlega nadzorowi ze strony szczególnej instytucji regulacyjnej jaką jest Prezes Urzędu Regulacji Energetyki (Prezes URE). Jednym z podstawowych celów Ustawy Prawo energetyczne jest zapewnienie rozwoju konkurencji i przeciwdziałanie negatywnym skutkom monopolu naturalnych. Właśnie w tym celu sektor elektroenergetyczny podlega regulacji, która z natury ma na celu zastąpienie rynku konkurencyjnego.

Należy pamiętać, że rynek energii elektrycznej nie jest zwykłym sektorem, w którym konkurencyjność i mechanizmy rynkowe wprowadza się w ten sam sposób co w innych częściach gospodarki. Ze względu na bezpieczeństwo energetyczne państwa w elektroenergetyce nigdy nie będzie doskonałej konkurencji, nieskrępowanej kontrolą państwa., gdzie działa bardzo wiele przedsiębiorstw, z których żadne z nich nie ma wiodącej pozycji rynkowej. Powyższe argumenty powodują, że konkurencję w omawianym obszarze gospodarki kreuje się poprzez procesy restrukturyzacyjne i przemiany własnościowe. Procesy restrukturyzacyjne opracowywane są przez ministra właściwego do spraw gospodarki polegają głównie na zmniejszaniu kosztów zatrudnienia, wydzieleniu działalności podstawowej od nieenergetycznej oraz łączeniu przedsiębiorstw. Dzięki działaniom Ministra Gospodarki przedsiębiorstwa optymalizują koszty oraz dysponują większymi funduszami na rozwój i inwestycje. Z kolei przemiany własnościowe prowadzone są przez Ministra Skarbu Państwa, który poprzez procesy prywatyzacyjne powoduje, że Skarb Państwa nie jest jedynym właścicielem majątku. Dzięki tym działaniom przedsiębiorstwa państwowe muszą walczyć o klienta i racjonalizować koszty, gdyż prywatne podmioty są ich potencjalnymi konkurentami rynkowymi. Wyspecjalizowany organ regulacyjny, jakim jest Prezes URE kreuje konkurencję głównie poprzez dwa instrumenty: zwalnianie przedsiębiorstw z obowiązku przedstawiania taryf do zatwierdzenia oraz monitorowanie wdrażania zasady TPA w życie. Pierwszy z instrumentów

zastosowanie ma wówczas, gdy regulator uzna dany obszar sektora za rynek konkurencyjny, a użyty został m.in. w odniesieniu do przedsiębiorstw wytwarzających energię elektryczną. Zasada TPA, czyli dostęp stron trzecich do sieci i obowiązek udostępniania przez zakłady energetyczne swoich sieci dystrybucyjnych innym podmiotom jest w praktyce jedynym instrumentem, który wdraża realną konkurencję wśród spółek dystrybucyjnych. Rozwój rynku konkurencyjnego w elektroenergetyce podyktowany jest z jednej strony ochroną konsumentów, aby przedsiębiorstwa energetyczne nie nadużywały swojej siły rynkowej, a z drugiej strony dbałością o sytuację finansową przedsiębiorstw i chęcią poprawy efektywności sektora, aby były one zdolne inwestować w nowe moce produkcyjne, odnawiać potencjał wytwórczy i sieciowy oraz stawiały czoło wzmożonej konkurencji ze strony przedsiębiorstw z Unii Europejskiej.

Nie wolno tutaj również zapomnieć o Unii Europejskiej i jej prawodawstwie, które w dużym stopniu kształtuje kształt rynku energii elektrycznej w Polsce. Komisja Europejska kładzie duży nacisk na trzy sprawy: liberalizację rynku, ekologię oraz zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego. Zainicjowanie mechanizmów rynkowych w sektorze elektroenergetycznym w Polsce i obecna stopniowa liberalizacja jest w głównej mierze wymuszona wejściem Polski do UE i koniecznością dostosowania polskiego prawodawstwa do unijnego. Z drugiej strony należy pamiętać, iż przedsiębiorstwa energetyczne muszą sprostać niezwykle surowym wymogom ekologicznym, co wiąże się z obowiązkiem ponoszenia bardzo dużych wydatków inwestycyjnych, obecnie i w przyszłości, na instalacje redukujące emisję zanieczyszczeń. W chwili obecnej dotyczy to zwłaszcza producentów energii elektrycznej, a w najbliższych latach również spółek dystrybucyjnych. Nie można również zapomnieć o bezpieczeństwie energetycznym, które dotyczy wszystkich przedsiębiorstw elektroenergetycznych. Wymuszanie dbałości na przedsiębiorstwach o ten aspekt w Polsce ma za zadanie wypełniać Prezes URE. Bezpieczeństwo dostaw energii elektrycznej związane z kolei jest z rozwojem i modernizacją infrastruktury sieciowej oraz budową nowych mocy wytwórczych. To wiąże się z nakładami inwestycyjnymi, które muszą ponosić przedsiębiorstwa. Wszystkie te sprawy, a w szczególności konieczność ponoszenia olbrzymiego wysiłku inwestycyjnego, nie pozostaje bez wpływu na sytuację ekonomiczną przedsiębiorstw elektroenergetycznych.

Analizując jak zmieniła się kondycja finansowa przedsiębiorstw elektroenergetycznych w wyniku prowadzonych procesów liberalizacyjnych w sektorze należy również przedstawić, jak wygląda siła konkurencji w poszczególnych podsektorach. Wytwarzanie energii elektrycznej jest jedyną częścią elektroenergetyki, gdzie przedsiębiorstwa działają w oparciu o mechanizmy rynkowe, a około połowa z nich jest własnością prywatnych inwestorów. Spółki dystrybucyjne mimo, że w coraz większym stopniu muszą udostępniać swoje sieci konkurencyjnym podmiotom, to w praktyce ilość energii kupowanej w ramach zasady TPA jest śladowa. Przesył energii elektrycznej, który czyniony jest przez Polskie Sieci Elektroenergetyczne S.A. w całości jest własnością Skarbu Państwa, zaś o konkurencji tutaj nie ma mowy, gdyż PSE S.A. są jedynym właścicielem sieci przesyłowych.

Gospodarka polska a forma własności

Jednym ze sposobów inicjowania mechanizmów rynkowych w gospodarce jest prowadzenie przez Ministra Skarbu Państwa procesów prywatyzacyjnych. Dzięki tym działaniom następuje zróżnicowanie form własności na rynku, a przedsiębiorstwa państwowe, będące do tej pory monopolistami, zmuszone są do konkurowania z prywatnymi podmiotami. Warto podkreślić, iż zmiana formy własności podyktowana jest nie tylko chęcią zmiany właściciela, ale przede wszystkim troską o kondycję ekonomiczną przedsiębiorstw. Powszechnie jest wiadomo, że prywatny właściciel lepiej dba o poziom kosztów w przedsiębiorstwie, co przyczynia się do poprawy rentowności.

Tabela 1. Sytuacja finansowa przedsiębiorstw w gospodarce polskiej według sektora własności

	1995	2000	2003	2004
Wskaźnik poziomu kosztów				
Ogółem	96,3	98,3	97,0	94,6
Sektor publiczny	95,8	98,9	96,6	95,5
Sektor prywatny	96,8	98,1	97,3	94,4
Rentowność obrotu brutto				
Ogółem	3,9	1,7	2,9	5,6
Sektor publiczny	4,5	1,1	3,5	5,6
Sektor prywatny	3,4	1,9	2,7	2,6
Rentowność obrotu netto				
Ogółem	1,9	0,5	1,9	4,5
Sektor publiczny	1,8	-0,2	2,5	4,2
Sektor prywatny	1,9	0,8	1,7	4,6

Źródło: Rocznik Statystyczny RP 2005, GUS, Warszawa 2005, s. 578-580.

Jak ukazują dane w tabeli 1 sektor prywatny lepiej racjonalizuje koszty działalności od sektora publicznego, jednakże osiąga gorsze wyniki finansowe brutto. Wyższa rentowność obrotu brutto sektora publicznego w Polsce wynika głównie z faktu, że w większości są to przedsiębiorstwa działające na rynku niekonkurencyjnym, mające dominującą pozycję rynkową, często będące monopolistami. Teoria ekonomii informuje, że przedsiębiorstwa monopolistyczne czy mające duży udział w rynku, mogą narzucać klientom wyższe ceny, aniżeli miałyby to miejsce w sytuacji doskonałej konkurencji. Im podmioty gospodarcze mają mniejszy udział w rynku, im rynek jest bardziej rozdrobniony tym mniejsza jest możliwość narzucania czy podnoszenia cen. Wysokie ceny umożliwiają osiąganie wyższych przychodów i zysków. Co ciekawe mimo, że przedsiębiorstwa działające w sektorze publicznym mają wyższą rentowność brutto, to sektor prywatny osiąga wyższą rentowność obrotu netto. Spowodowane jest to prawdopodobnie dwoma czynnikami: po pierwsze szukaniem przez prywatny kapitał sposobów na płaćenia niższych podatków, po drugie wielkością państwowych przedsiębiorstw. Przedsiębiorstwa państwowe nie mają motywacji w tym, aby unikać płaćenia podatków poprzez różne zabiegi księgowe, podczas gdy przedsiębiorstwa o własności niepublicznej tak, gdyż zarządy firm o prywatnym kapitale są rozliczane z osiągniętych wyników finansowych netto. Poza tym podmioty publiczne często są potężnymi mołochami osiągającymi bardzo duże przychody, a więc jednocześnie duże kwotowo zyski, które obciążone są wyższymi obciążeniami podatkowymi i para podatkowymi.

Tabela 2. Podstawowe wielkości ekonomiczne charakteryzujące gospodarkę polską według sektora własności

	1995	2000	2001	2002	2003	2004
Udział sektora w wytworzeniu produkcji globalnej (w %)						
Ogółem	100	100	100	100	100	100
Sektor publiczny	38,5	25,7	23,0	22,6	22,3	20,8
Sektor prywatny	61,5	74,3	77,0	77,4	77,7	79,2
Nakłady inwestycyjne (w %)						
Ogółem	100	100	100	100	100	100
Sektor publiczny	55,8	34,8	31,9	31,8	31,7	31,9
Sektor prywatny	44,2	65,2	68,1	68,2	68,3	68,1

Pracujący według sektora własności (w %)						
Ogółem	100	100	100	100	100	100
Sektor publiczny	38,6	27,9	26,9	30,5	29,9	29,1
Sektor prywatny	61,4	72,1	73,1	69,5	70,1	70,9
Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto według sektora własności (w zł)						
Ogółem	690,92	1893,74	2045,11	2097,83	2185,02	2273,44
Sektor publiczny	753,53	1760,07	2233,17	2325,36	2422,57	2553,71
Sektor prywatny	598,95	2065,62	1912,18	1939,91	2023,67	2092,16

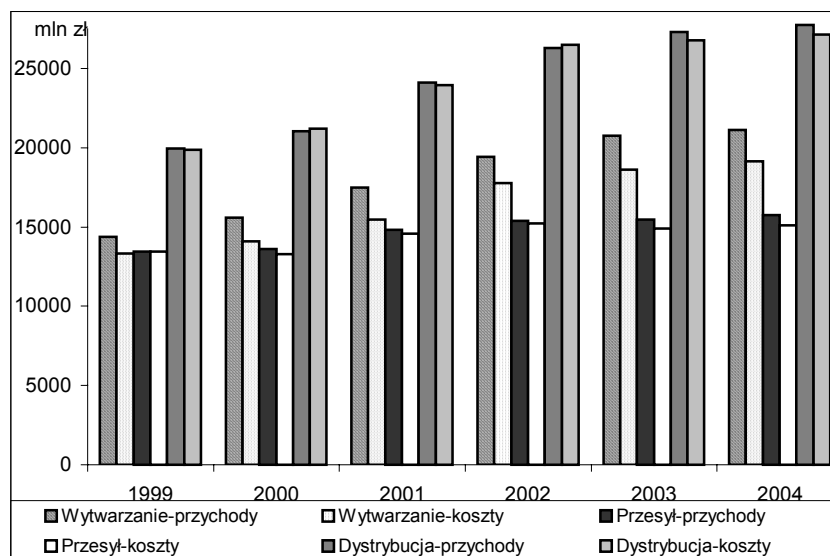
Źródło: Rocznik Statystyczny RP 2000, GUS, Warszawa 2000, s. 159; Rocznik Statystyczny RP 2003, GUS, Warszawa 2003, s. 147, 176, 554; Rocznik Statystyczny RP 2005, GUS, Warszawa 2005, s. 263, 648, 676.

Forma własności decyduje nie tylko o rentowności, ale również o poziomie inwestycji, zatrudnienia czy ilości wytwarzanych dóbr i usług. Warto podkreślić, iż to właśnie sektor prywatny dostarcza większość wytwarzanego produktu w gospodarce polskiej oraz jest głównym pracodawcą. Co więcej udział sektora publicznego w obu tych kategoriach maleje, co wiąże się z coraz mniejszą ilością przedsiębiorstw, które nadal pozostają własnością Skarbu Państwa. Należy zaznaczyć, iż udział kapitału prywatnego w wartości wytworzonej produkcji globalnej rośnie szybciej niż w ilości dostarczanych miejsc pracy co oznacza, że wydajność pracy podmiotów sprywatyzowanych rośnie szybciej niż podmiotów publicznych. Te czynniki powodują również, że globalna ilość inwestycji ze strony sektora publicznego w gospodarce polskiej systematycznie spada, a to właśnie kapitał prywatny głównie dokonuje wydatków inwestycyjnych, przyczyniając się w ten sposób do rozwoju gospodarki i doskonalenia procesu produkcji. Sektor prywatny charakteryzujący się wyższą konkurencyjnością, zdobywa środki na inwestycje między innymi dzięki racjonalizacji kosztów, w których główny udział stanowią koszty pracy. Analizując dane w tabeli 2 można zauważyć, że średnie wynagrodzenie w sektorze prywatnym w Polsce jest o około 18% niższe niż w przedsiębiorstwach publicznych. Wszystkie powyższe fakty dowodzą, iż prywatyzacja jest niewątpliwie sposobem na rozwój mechanizmów rynkowych w gospodarce i wymuszanie na przedsiębiorstwach większą dbałość o poziom kosztów, a tym samym przekształcenia własnościowe mają bardzo duży wpływ na ich kondycję finansową.

Kondycja finansowa przedsiębiorstw elektroenergetycznych

Dokonując oceny sytuacji finansowej elektroenergetyki z punktu widzenia rozwoju mechanizmów rynkowych w sektorze, należy na wstępie zaznaczyć, iż analiza zostanie dokonana poprzez porównanie między sobą podsektorów oraz przedsiębiorstw. Podsektory elektroenergetyki różnią się pomiędzy sobą stopniem konkurencyjności i wdrożenia mechanizmów rynkowych, dlatego porównanie podsektorów ma za zadanie zaprezentować, czy poziom liberalizacji wpływa na wyniki finansowe. Dodatkowo w ramach danych działalności (wytwórczej, przesyłowej i dystrybucyjnej) niektóre przedsiębiorstwa poddane zostały większym przemianom restrukturyzacyjnych oraz sprywatyzowane. Ta analiza z kolei ukáže, czy rodzaj własności oraz zakres przekształceń organizacyjno-strukturalnych w przedsiębiorstwach ma znaczenie jeśli chodzi o ich ogólną sytuację ekonomiczną, czyli rentowność, wydajność pracy, minimalizację kosztów oraz skłonność do inwestowania.

Wykres 1. Przychody i koszty na energii elektrycznej poszczególnych podsektorach elektroenergetyki w latach 1999-2004

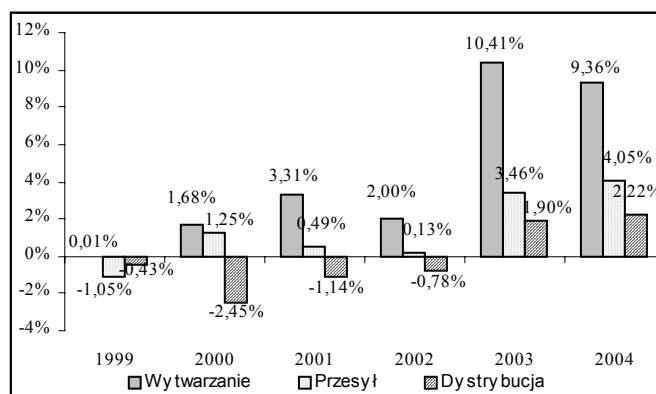

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych: Sytuacja ekonomiczno-finansowa elektroenergetyki 2000, nr 4, s. 6, 9, 11; Statystyka elektroenergetyki polskiej 2002, ARE, Warszawa 2003, s. 149, 153, 154; Statystyka elektroenergetyki polskiej 2004, ARE, Warszawa 2005, s. 151, 155, 157.

W całym sektorze elektroenergetycznym rosną zarówno przychody jak i koszty, co spowodowane jest wzrostem cen energii elektrycznej i węgla, stanowiącego podstawowy surowiec do produkcji elektryczności. Spośród różnych rodzajów działalności dystrybucja ma największe przychody, jednakże wytwarzanie energii charakteryzuje się największą dynamiką przychodów. O ile rosnąca dynamika przychodów ze sprzedaży w podsektorach przesyłu i dystrybucji nie powinna dziwić, gdyż opłaty i ceny za energię elektryczną stale rosną, to imponuje stały wzrost przychodów u producentów energii, gdzie średnie ceny energii przez nich sprzedawanej maleją.

Jak wspomniano, wzrost przychodów w podsektorach przesyłu i dystrybucji to zasługa cen. Taryfy tutaj są zatwierdzane przez Prezesa URE i choć dzięki jego działalności nominalnie ceny przyrastają coraz wolniej, to nadal one realnie rosną i prawdopodobnie w najbliższych latach nadal ta tendencja się utrzyma. W podsektorze wytwarzania natomiast przychody rosną dzięki dodatniej dynamice sprzedaży energii elektrycznej. Taryfy przedsiębiorstw produkcyjnych nie są regulowane w obszarze rynku konkurencyjnego. W 2001 roku Prezes URE uznał, że przedsiębiorstwa produkujące energię elektryczną i ją sprzedające poza kontraktami długoterminowymi nie muszą przedstawiać taryf do zatwierdzenia. Jedynie ceny elektryczności sprzedawanej w ramach kontraktów długoterminowych (KDT) są nadal regulowane. Należy w tym miejscu zaznaczyć, iż obszar rynku, gdzie funkcjonują KDT rokrocznie maleje i obecnie wynosi około 30%. Producenci energii elektrycznej coraz mniej jej sprzedają w ramach KDT-ów, gdzie cena jest o około 36,5% wyższa od energii „wolnej od KDT-ów”. Przychody w podsektorze wytwarzania rosną właśnie dzięki temu, że rośnie popyt na rynku konkurencyjnym, tzn. poza kontraktami długoterminowymi, gdzie cena towaru, jakim jest energia elektryczna, maleje.

Wykres 2. Rentowność sprzedaży energii elektrycznej poszczególnych podsektorach elektroenergetyki w latach 1999-2004

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych z: Sytuacja ekonomiczno-finansowa elektroenergetyki 2000, nr 4, s. 18; Statystyka elektroenergetyki polskiej 2002, ARE, Warszawa 2003, s. 148; Statystyka elektroenergetyki polskiej 2004, ARE, Warszawa 2005, s. 150

Analizując zmianę przychodów i kosztów operacyjnych łącznie na podkreślenie zasługuje fakt, że w podsektorze wytwarzania różnica pomiędzy oboma zmiennymi wzrasta w największym stopniu. Mówiąc inaczej, przychody ze sprzedaży rosną znacznie szybciej niż koszty z działalności podstawowej co świadczy o tym, że konkurencja tutaj występująca wymusza silną potrzebę kontroli i minimalizacji poziomu kosztów. Takie działania zarządów spółek mają od razu odzwierciedlenie w wynikach finansowych. Jak można zauważyć na wykresie 2, na rynku energii elektrycznej wszystkie podsektory charakteryzują się coroczną poprawą wyniku finansowego, jednakże największą rentowność sprzedaży osiąga ta jej część, która zajmuje się produkcją elektryczności, potem przesyłem, a na końcu dystrybucją. Rentowność sprzedaży wśród elektrowni i elektrociepłowni jest najwyższa z powodu racjonalizacji poziomu kosztów, którą wymusza tutaj wzmocniona konkurencja. Pozostałe podsektory mimo, że są zdominowane przez przedsiębiorstwa monopolistyczne, to jednak od 1999 roku podlegają regulacji ze strony Prezesa URE, który między innymi zatwierdza przedstawiane przez przedsiębiorstwa sieciowe taryfy, kierując się zasadą pokrywania „niezbędnych” kosztów działalności oraz ochroną konsumentów przed nadmiernym wzrostem cen. Dla przedsiębiorstw była to nowość, tak więc musiało trochę minąć czasu, zanim nauczyły się one stosować nowe metody regulacji. Dodatkowo do 2001 roku stosowana była kosztowa metoda regulacji cen, polegająca na ustalaniu takiego poziomu cen, który pokrywał będzie koszty działalności. Od 2001 roku przy zatwierdzaniu taryf przez regulatora jest stosowana nowa metoda regulacji, tzw. bodźcowa, gdzie ceny energii, a tym samym rentowność spółek jest uzależniona od efektywności kosztowej. To wymusiło na przedsiębiorstwach sieciowych pewną dbałość o koszty.

Tabela 3. Wybrane wskaźniki ekonomiczne opisujące sytuację finansową w sektorze elektroenergetycznym

	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Płynność bieżąca (krotność)						
Podsektor wytwarzania	1,03	1,14	1,06	0,99	1,08	1,06
Podsektor dystrybucji	0,77	0,89	0,73	0,83	0,88	0,84
Podsektor przesyłu	1,02	1,03	b.d.	0,9	1,14	b.d.
Stopień finansowania wewnętrznego inwestycji (%)						
Podsektor wytwarzania	74,3	105,3	99,1	95,07	119,13	215,09
Podsektor dystrybucji	137,9	106,7	96,34	101,92	113,81	121,53
Podsektor przesyłu	94,0	153,6	33,14	148,20	190,22	b.d.
Cykl spłaty zobowiązań krótkoterminowych (dni)						
Podsektor wytwarzania	84,3	90,2	93,7	89,7	90,5	85,4
Podsektor dystrybucji	51,5	56,4	58,7	59,2	57,9	56,8
Podsektor przesyłu	44,8	54,0	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
Wskaźnik operacyjności (%)						
Podsektor wytwarzania	92,66	90,59	90,21	92,01	90,24	91,37
Podsektor dystrybucji	99,55	100,69	97,99	97,89	95,41	95,04
Podsektor przesyłu	99,97	97,95	98,20	99,04	96,54	95,95

Źródło: obliczenia własne oraz Sytuacja ekonomiczno-finansowa elektroenergetyki 2000, nr 4, ARE, Warszawa 2000, s. 19; Statystyka elektroenergetyki polskiej 2002, ARE, Warszawa 2003, s. 159-161; Statystyka elektroenergetyki polskiej 2004, ARE, Warszawa 2005, s. 163-165.

W jaki sposób racjonalizowano koszty działalności podstawowej znakomicie ukazuje wskaźnik operacyjności (patrz tabela 3). Najniższy jest on właśnie u wytwórców energii elektrycznej, gdzie mamy do czynienia z realną konkurencją, w pozostałych podsektorach natomiast wskaźnik operacyjności zaczął dopiero maleć od 2003 roku, kiedy to efekty zaczęła przynosić metoda regulacji bodźcowej stosowana przez Prezesa URE. W zasadzie cały sektor elektroenergetyczny ma dobrą płynność finansową i co za tym idzie wystarczającą nadwyżkę finansową w stosunku do nakładów inwestycyjnych. Najlepiej jednak prezentuje się wytwarzanie i przesył, najgorzej spółki dystrybucyjne. W przypadku PSE S.A. i zakładów energetycznych nadwyżka finansowa to głównie amortyzacja, co wynika z posiadania znacznej infrastruktury sieciowej, natomiast elektrownie zawodowe posiadają środki na inwestycje dzięki dodatnim wynikom finansowym. Elektrownie i elektrociepłownie przodują również w ilości dni niezbędnych na spłatę zobowiązań. Oczywiście wysoki cykl spłaty zobowiązań krótkoterminowych jest niekorzystny, należy jednakże zaznaczyć, że wynika to z dużych nakładów inwestycyjnych, wśród których dominują inwestycje modernizacyjne. Wytwórcy energii elektrycznej w największym stopniu poddane walce konkurencyjnej muszą podejmować duży wysiłek na odtworzenie mocy wytwórczych i zakup instalacji redukujących zanieczyszczenie środowiska. Przedsiębiorstwa sieciowe oczywiście też muszą dużo inwestować w rozwój infrastruktury sieciowej, nie mniej jednak z racji tego, że praktycznie nie odczuwają one jeszcze konkurencji, ich działania nie muszą być aż w taki sposób zintensyfikowane.

Bardzo duży wpływ na kondycję finansową przedsiębiorstw na forma własności. Porównując wyniki ekonomiczne przedsiębiorstw sprywatyzowanych z tymi będącymi własnością Skarbu Państwa można zauważyć, iż podmioty prywatne są w znacznie lepszej sytuacji ekonomicznej, a co więcej dystans ten się powiększa (patrz tabela 4 i 5). Dotyczy to zarówno elektrowni, elektrociepłowni i spółek dystrybucyjnych.

Tabela 4. Wybrane wskaźniki ekonomiczno-finansowe przedsiębiorstw wytwórczych w latach 2001-2005.

Wyszczególnienie	Wskaźnik rentown. sprzedaży netto (w %)					Wskaźnik inwestycji Inwestycje/przych. ze sprzed. (w %)					Wydajność pracy (tys. zł na osobę) Przychody ze sprzed./zatrudnienie				
	2001	2002	2003	2004	2005	2001	2002	2003	2004	2005	2001	2002	2003	2004	2005
BOT-Górn. i Ener. S.A.	2,98	0,89	2,29	4,24	7,07	20,67	20,06	18,74	11,78	14,14	310,77	350,68	390,39	293,89	309,95
PKE. S.A.	1,70	1,86	2,33	8,30	7,95	13,18	12,72	4,53	4,81	2,54	518,57	549,96	555,76	582,79	618,74
EL Koźnice S.A.	3,23	3,08	2,42	2,81	3,03	29,00	4,57	4,41	5,84	7,53	466,30	547,07	643,19	671,39	777,59
ZEL Dolna Odra S.A.	0,34	2,16	0,69	1,48	1,84	11,65	11,96	10,25	4,19	18,23	418,22	404,58	421,50	458,57	451,00
ZEL Ostrołęka S.A.	0,05	0,36	1,41	1,31	0,58	7,07	7,82	5,58	4,36	4,45	285,52	342,02	384,84	407,92	469,37
EL Polanice S.A.	-3,77	-0,62	7,74	2,70	1,85	1,56	b.d.	3,40	4,15	2,45	531,07	678,65	1948,69	2545,55	2413,36
EL Rybnik S.A.	5,46	6,80	5,55	6,05	3,64	6,64	4,07	5,44	4,59	5,51	572,99	869,22	1157,85	b.d.	1136,57
EL Skawina S.A.	-1,35	-4,55	5,17	2,99	1,32	7,69	8,35	11,88	19,37	9,16	365,66	485,37	582,65	612,76	660,21
ZEL P.A.K. S.A.	4,47	0,33	1,43	b.d.	b.d.	10,23	9,91	3,51	b.d.	b.d.	679,65	821,10	1022,95	b.d.	b.d.
EC Kraków S.A.	10,87	8,75	12,18	27,95	15,42	5,68	4,04	4,51	24,74	9,16	600,67	599,80	615,83	600,31	636,73
EC Warszawskie S.A.	2,55	6,19	5,75	10,98	16,69	b.d.	7,55	3,76	7,37	15,02	b.d.	449,97	812,65	b.d.	1158,44
ZEC Poznań S.A.	3,73	-2,73	0,69	7,43	b.d.	6,19	2,40	3,54	8,64	b.d.	359,84	350,70	375,08	755,46	b.d.
ZEW Wr.Kogener. SA	0,03	-3,24	2,41	3,54	5,12	14,50	4,95	71,19	30,92	5,97	386,07	367,70	286,56	312,89	414,55
ZEC Wybrzeże S.A.	4,04	5,06	7,39	9,80	8,64	5,71	6,97	4,92	12,98	11,85	240,43	285,81	299,51	341,00	362,55
ZEC Bydgoszcz S.A.	2,23	b.d.	0,58	0,35	b.d.	23,55	b.d.	4,31	10,61	b.d.	b.d.	349,87	390,69	b.d.	b.d.
ZEC S.A. w Łodzi	2,32	2,58	2,96	3,18	-3,49	16,16	15,84	16,04	19,37	11,72	253,13	260,28	274,39	265,80	279,59

*przedsiębiorstwa sprywatyzowane zaznaczono tłustym tekstem

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych : *Lista 500*, Rzeczpospolita z dnia 8 maja 2002, 7 maja 2003r., 15 kwietnia 2004r. i 26 kwietnia 2006r.; *Lista 2000* Polskie przedsiębiorstwa, Rzeczpospolita z dnia 30 listopada 2005r.

Wśród przedsiębiorstw zajmujących się produkcją energii elektrycznej na 16 z nich 9 zostało sprywatyzowanych. W oczy rzuca się przede wszystkim różnica w rentowności obrotu netto. Od 2003 roku wszystkie sprywatyzowane przedsiębiorstwa osiągają dodatnie wyniki finansowe i co ważne dotyczy to zarówno wyniku na działalności operacyjnej, brutto i netto. O ile na działalności operacyjnej przedsiębiorstwa z kapitałem państwowym i prywatnym mają zyski na w miarę podobnym poziomie, to wynik finansowy netto już bardzo je różni. Oznacza to, że przedsiębiorstwa z kapitałem prywatnym osiągają dużo lepsze wyniki na działalności pozaoperacyjnej, głównie finansowej. Co więcej, te podmioty, które najwcześniej zostały poddane procesom prywatyzacyjnych, tj. Elektrociepłownia Kraków czy Elektrociepłownie Warszawskie, z roku na rok mają większe zyski i są podmiotami o najlepszej kondycji finansowej. Powszechnie wiadomo, iż głównym powodem takiej sytuacji jest sprawniejsze zarządzanie kosztami w przedsiębiorstwach prywatnych. Od lat sektor elektroenergetyczny w Polsce charakteryzuje się przerostem zatrudnienia, dlatego jednym z pierwszych działań podejmowanych przez prywatnego właściciela jest redukcja zatrudnienia, jeśli sytuacja tego wymaga. Wymiernym efektem tych działań jest zmiana w wydajności pracy. Spółki Skarbu Państwa mają znacznie niższą wartość przeciętnych przychodów przypadających na jednego pracownika choć należy podkreślić, iż we wszystkich podmiotach produkujących elektryczność (publicznych i prywatnych) rośnie wydajność pracy. Racjonalizacja kosztów i zyskowość przekłada się automatycznie na wyższą nadwyżkę finansową i większą ilość wolnych środków, którymi można finansować inwestycje. Nie ma to jednak przełożenia na skłonność do inwestowania. Ilość inwestycji przypadających na przychody ze sprzedaży jest na zbliżonym poziomie wśród wszystkich przedsiębiorstw wytwórczych, z lekkim wskazaniem na te będące własnością Skarbu Państwa. Spowodowane jest to dwoma czynnikami. Po pierwsze niesprywatyzowane podmioty to głównie te mające największy udział w rynku, dzięki czemu dysponując większym potencjałem wytwórczym łatwiej jest im zdobyć zabezpieczenie pod kredyty na inwestycje. Po drugie prywatny właściciel nie zawsze jest zainteresowany budową nowych bloków energetycznych.

Jeśli chodzi o spółki dystrybucyjne, tylko dwie z nich zostały sprzedane inwestorowi prywatnemu: Górnośląski Zakład Energetyczny S.A. i Stoen S.A. Oznaczają się one lepszym wynikiem finansowym od reszty zakładów energetycznych. Dynamika przychodów jest

podobna, różnica dotyczy natomiast kosztów. Podobnie jak to miało miejsce w przypadku przedsiębiorstw wytwarzających energię elektryczną, GZE S.A. i Stoen S.A. charakteryzują się największym przyrostem przychodów przypadających na zatrudnionego spośród wszystkich spółek dystrybucyjnych, nie ma to zaś przełożenia na skłonność do inwestowania. Co więcej oba prywatne podmioty mają jeden z najniższych wskaźników inwestycji w całym podsektorze.

Tabela 5. Wybrane wskaźniki ekonomiczno-finansowe spółek dystrybucyjnych w latach 2001-2005.

Wyszczególnienie	Wskaźnik rentown. sprzedaży netto (w %)					Wskaźnik inwestycji Inwestycje/przych. ze sprzed. (w %)					Wydajność pracy (tys. zł na osobę) Przychody ze sprzed./zatrudnienie				
	2001	2002	2003	2004	2005	2001	2002	2003	2004	2005	2001	2002	2003	2004	2005
Górnośląski ZE S.A.	0,11	2,85	1,05	b.d.	9,67	3,55	b.d.	3,61	b.d.	4,83	16845,8	b.d.	4750,6	b.d.	3473,7
STOEN S.A.	0,91	b.d.	b.d.	8,43	8,97	9,35	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	669,9	842,9	995,4	1080,8	b.d.
GE Enea S.A.**	1,19	0,02	0,69	0,74	0,95	8,95	7,26	7,76	8,72	7,68	b.d.	b.d.	645,5	675,2	694,8
EnergiaPro KE S.A.**	1,42	0,37	1,37	b.d.	1,69	5,55	5,87	5,56	6,86	7,20	382,6	449,2	466,6	b.d.	521,4
ENION S.A.**	-1,95	-0,94	1,75	1,16	2,97	6,66	13,24	6,14	8,36	7,15	424,8	486,9	524,6	523,4	344,2
Energia GKE S.A.**	b.d.	0,45	1,36	2,11	4,33	b.d.	b.d.	7,38	8,22	9,43	b.d.	491,1	607,8	656,3	651,4
ZE Warszawa Teren S.A.	1,12	0,11	0,96	1,98	2,49	b.d.	9,98	10,14	11,83	10,90	b.d.	441,6	501,5	537,5	582,5
ZEORK S.A.	0,21	b.d.	1,35	1,97	1,68	6,18	b.d.	4,41	5,46	6,60	364,6	b.d.	b.d.	485,2	521,2
ZE Białystok S.A.	3,46	2,44	3,09	3,55	3,97	14,32	11,33	12,46	14,09	12,68	361,1	419,2	457,7	509,6	544,6
ZE Lublin LUBZEL S.A.	1,56	1,11	1,14	2,67	1,82	10,44	7,15	8,95	7,44	10,39	391,3	453,9	513,3	493,5	808,9
Rzeszowski ZE S.A.	2,83	1,07	3,04	5,14	4,99	7,81	6,06	7,23	9,01	9,31	345,5	416,8	449,0	393,1	503,7
ZE Łódź Teren S.A.	1,69	1,00	1,70	3,61	4,57	8,02	6,44	5,10	8,47	7,86	500,8	607,0	672,1	710,8	730,1
Łódzki ZE S.A.	-0,57	-1,36	-0,62	1,57	1,69	4,66	3,07	3,40	5,30	7,28	373,1	428,9	b.d.	546,9	509,7
Zamojska Korp. Energ. S.A.	0,41	-3,34	0,67	0,75	0,70	8,47	8,37	8,04	8,43	8,48	268,23	298,6	324,3	376,2	417,7

* przedsiębiorstwa sprywatyzowane zaznaczono tłustym tekstem

** W latach 2001-2003 dla grup energetycznych Enea S.A., Energia S.A., Energia Pro S.A. i Enion S.A. zsumowano dane wchodzących w ich skład zakładów energetycznych.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych : *Lista 500*, Rzeczpospolita z dnia 8 maja 2002, 7 maja 2003r., 15 kwietnia 2004r. i 26 kwietnia 2006r.; *Lista 2000 Polskie przedsiębiorstwa*, Rzeczpospolita z dnia 30 listopada 2005r.

Porównując przedsiębiorstwa wytwarzające elektryczność z tymi, które ją dostarczają odbiorcom finalnym nasuwają się podobne wnioski, jak przy analizie wyników całych podsektorów. Elektrownie i elektrociepłownie osiągają znacznie lepsze wyniki finansowe od zakładów energetycznych, co więcej znacznie szybciej racjonalizują zatrudnienie oraz mają lepszą płynność finansową. Lepsze zyski i redukcja zatrudnienia przekłada się automatycznie na większą wydajność pracy wśród producentów energii elektrycznej niż przedsiębiorstw sieciowych. Dodatkowo wytwórcy energii przeznaczają większe środki ze swoich przychodów na nakłady inwestycyjne choć należy zaznaczyć, iż o ile wskaźnik inwestycji przedsiębiorstw w podsektorze wytwarzania maleje w badanym okresie, to spółki dystrybucyjne coraz więcej inwestują. Zjawisko to związane jest z faktem, iż od przyszłego roku przedsiębiorstwa sieciowe zostaną w pełni otwarte na konkurencję i będą zmuszone w ramach zasady TPA udostępniać swoje sieci elektroenergetyczne wszystkim odbiorcom finalnym (jak dotąd ten przywilej przysługuje tylko odbiorcom przemysłowym).

Podsumowanie

Rynek energii elektrycznej jest tą częścią gospodarki polskiej, która charakteryzuje się monopolizacją, jedynie o podsektorze wytwórczym można mówić, że działa w oparciu o mechanizmy rynkowe. Główne instytucje mające wpływ na poziom konkurencji na rynku oraz sytuację finansową przedsiębiorstw energetycznych to: Prezes Urzędu Regulacji Energetyki, Minister Skarbu Państwa, Minister Gospodarki i Pracy oraz Komisja Europejska. Podstawowe działania regulatorów w odniesieniu do sektora elektroenergetycznego, wpływające na kształt omawianej części gospodarki oraz warunki działania przedsiębiorstw to: przekształce-

nia restrukturyzacyjne, procesy prywatyzacyjne, taryfowanie oraz wprowadzanie w życie ustawodawstwa unijnego. Analiza związku pomiędzy stopniem konkurencyjności rynku energii elektrycznej a kondycją finansową podmiotów działających w sektorze ukazuje, że przedsiębiorstwa produkujące elektryczność w badanym okresie miały najlepszą sytuację finansową, w największym stopniu redukowały nadmierne zatrudnienie i najsukuteczniej minimalizowały poziom kosztów wynikających z działalności energetycznej. Co więcej wzmocniona konkurencja w podsektorze wytwarzania powoduje, że tutaj przychody rosną nie dzięki wzrostowi cen, ale dzięki większej sprzedaży. Elektrownie i elektrociepłownie charakteryzują się najwyższą rentownością obrotu i wydajnością pracy. Na poprawę kondycji finansowej wpływa również różnorodność form własności. Przedsiębiorstwa sprywatyzowane są w lepszej sytuacji finansowej niż publiczne, tymczasem Spółki Skarbu Państwa więcej inwestują. Sytuacja ekonomiczna Polskich Sieci Elektroenergetycznych S.A. będących monopolistą, w zasadzie pozostaje bez zmian w badanym okresie, zaś stopniowo poprawia się spółek dystrybucyjnych. Reasumując należy podkreślić, iż postępujące procesy liberalizacyjne na rynku energii elektrycznej niewątpliwie skutkują poprawą kondycji ekonomicznej przedsiębiorstw elektroenergetycznych, dlatego wskazane jest kontynuowanie przekształceń własnościowych i organizacyjnych oraz sprzyjanie procesom liberalizacyjnym w sektorze.

BIBLIOGRAFIA:

1. Polska 2005. Raport o stanie gospodarki, MGiP, Warszawa 2005, s. 179, http://www.mgip.gov.pl/NR/rdonlyres/05AD8997-E00A-4D15-89A3-FC516AE7EB40/14955/Rapgosp_2006.pdf (stan na dzień 10 maj 2006)
2. Program dla elektroenergetyki, przyjęty 27 marca 2006 roku, Ministerstwo Gospodarki, Warszawa 2006, <http://www.mgip.gov.pl/NR/rdonlyres/BCA05C75-4732-42A0-9E73-B2858319EB92/18485/Programdlael2.pdf> (stan na 12 maj 2006)
3. Ustawa Prawo energetyczne z dnia 10 kwietnia 1997r. (Dz. U. nr 54, poz. 348, z późniejszymi zmianami)